

Tina Jugović, Jasmina Šuler Galos

Stereotipi so skriti v jeziku: obravnava stereotipov pri pouku slovenščine kot tujega jezika

objavljeno v:

Nataša Pirih Svetina, Ina Ferbežar (ur.): *Na stičišču svetov: slovenščina kot drugi in tuji jezik. Obdobja 41*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-41/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2022.

Obdobja (e-ISSN 2784-7152)

STEREOTIPI SO SKRITI V JEZIKU: OBRAVNAVA STEREOTIPOV PRI POUKU SLOVENŠČINE KOT TUJEGA JEZIKA

Tina Jugović

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
Wydział Filologiczny, Uniwersytet Śląski, Katowice
tina.jugovic@ff.uni-lj.si

Jasmina Šuler Galos

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski, Warszawa
jasmina.suler-galos@ff.uni-lj.si

DOI:10.4312/Obdobja.41.155-164

V procesu učenja tujega jezika učenci zavestno ali nezavedno prevzemajo ustaljene mentalne vzorce, ki odražajo sorazmerno stabilno jezikovno podobo sveta, povezano z novim jezikom. Formalni in semantični stereotipi so pomemben del te podobe. V prvem delu prispevka so predstavljena teoretična izhodišča za obravnavanje stereotipov pri jezikovnem pouku, v drugem pa je navedenih nekaj praktičnih vaj za obravnavanje stereotipne podobe matere.

stereotip, slovenščina kot tuji jezik, jezikovna podoba sveta, mati, jezikovni stereotip

In the process of learning a foreign language, consciously or not, students adopt mental patterns that present a relatively stable linguistic image of the world. Formal and semantic stereotypes constitute an important part of this image. The first part of this article presents the theoretical premises for tackling stereotypes when teaching languages, and the second part contains several practical exercises for dealing with the stereotypical image of the mother in teaching Slovenian as a foreign language.

stereotype, Slovenian as a foreign language, linguistic picture of the world, mother, linguistic stereotype

1 Uvod

Učitelji jezikov se zavedamo, da je učenje tujega jezika hkrati tudi učenje tuje kulture, njeno poglobljeno poznavanje pa eden od ključnih ciljev glotodidaktičnega procesa. Kulturne vsebine učenci spoznavajo postopoma, tako na impliciten kot na ekspliciten način. Pri slednjem gre po navadi za množico premišljeno izbranih in ustrezno obdelanih informacij o neki kulturi. Stereotipi kot jezikovni in hkrati kulturni fenomen se v tem okviru lahko pojavljajo kot zabaven dodatek, ki naj bi popestril učno uro in vnesel vanjo ščepec politične nekorektnosti, ali pa dopolnjujejo raznovrstna besedila, ki vsebujejo informacije o vsakdanjem življenju v Sloveniji in

navadah njenih prebivalcev. Tako npr. učbenik *Slovenska beseda v živo 1b* (Markovič idr. 2015: 38, 49, 83) navaja statistične podatke in ankete, s pomočjo katerih si učenci lažje oblikujejo podobo Slovencev, primer je tudi besedilo *Povprečen Slovenec* v tem učbeniku (prav tam: 100). Redkeje so stereotipom posvečene posebne enote, npr. enota *Stereotipi* v učbeniku *Jezikovod* (Ferbežar, Domadenik 2005: 21–31).

Izhajajoč iz izkušenj, pa se na splošno kaže, da se avtorji učnih gradiv zavestnemu ukvarjanju s stereotipi izogibajo, ker jih večinoma razumejo kot vrsto bolezni jezika, napako v mišljenju, a večinoma priznavajo, da vsebuje tudi pomembno (čeprav ne vedno laskavo) informacijo o neki kulturi. »Učenje tujega jezika je namreč veliko več kot spoznavanje besedja in slovničnih struktur, zajema tudi sistem vrednot, ki obvezuje v določeni kulturi« (Tambor, Achtelik 2015: 100).

Študenti, katerih materni jezik je eden od slovanskih jezikov, razmeroma hitro dosežejo raven jezikovnega znanja, na kateri ne zadostuje denotativni pomen besed in besednih zvez. Na višjih ravneh postane učenje leksike in skladnje vrsta pogajanja med dvema kulturama, iskanje presečnih množic med pomenskimi polji v maternem in tujem jeziku. V prispevku želiva preveriti, ali lahko z uvajanjem novih didaktičnih metod, oprtih na teoriji jezikovne podobe sveta, katere del so jezikovni stereotipi, učencem posredujemo vsebine, ki se v učnem procesu sicer pogosto pojavljajo, vendar niso vedno metodološko obdelane.

2 Teoretično izhodišče

»Razpoznavno znamenje [stereotipa] je, da nastopa pred razumom; je način percepcije, ki podatkom, še preden dosežejo razum, vsili določene čustvene značilnosti« (Lippmann 1999: 88). Ker stereotip nastopa »pred razumom«, je treba teoretično osnovo za tako zastavljeno nalogo iskati v tistih filozofskih smereh, ki so naklonjene jezikovnemu relativizmu. Odgovor na vprašanje, kako jezik določa človekovo percepcijo sveta in vpliva na njegov način mišljenja, moramo namreč iskati na daljici, ki jo na enem koncu omejuje bolj ali manj radikalna oblika jezikovnega relativizma, torej prepričanja, da na govorčev pogled na svet in njegove kognitivne procese (odločilno) vpliva struktura jezika,¹ na drugi strani pa do neke mere intuitivno prepričanje, po katerem jezik samo zrcali realni svet.² Izhodišče za najino razmišljanje je kognitivistično: v vsakem naravnem jeziku se zrcali zanj specifična kategorizacija

1 Edward Sapir je npr. opazoval jezike, ki se močno ločujejo med seboj, zato je opazil zakonitosti, ki so med sorodnimi jeziki bolj izmuzljive. Njegova primerjalna analiza je pokazala, da se »razvrstitev kulturnih vzorcev v posameznih civilizacijah na neki način zrcali v jeziku, ki to civilizacijo odraža. Varljivo je prepričanje, da lahko ključne lastnosti neke kulture ujamemo in razumemo samo z opazovanjem, ne da bi pri tem uporabili jezikovni simbolizem, ki te lastnosti jezikovno opremi tako, da postanejo razumljive za celotno skupnost. Resnica je namreč taka, da je realni svet v veliki meri nezavedno zgrajen na jezikovnih navadah neke skupnosti. Poljubna dva jezika si nista nikoli dovolj podobna, da bi ju lahko obravnavali kot predstavnika ene družbene resničnosti. Svetovi, v katerih živijo različne družbe, so ločeni, to ni en svet, opremljen z različnimi etiketami« (Sapir 2003: 81).

2 Tudi če bi bilo tako, pravi Ernst Cassirer, podoba, ki jo ustvari vsako od teh zrcal, ni odvisna samo od narave predmeta, ki ga zrcali, ampak tudi od naše lastne narave. Nikoli to ni navadna kopija (Cassirer 2003: 68).

in konceptualizacija sveta, zato jeziki ustvarjajo samostojne in kulturno pomenljive svetove. Tak pristop k poučevanju tujega jezika lahko prinese dobre rezultate, čeprav je res, da ti niso merljivi in primerljivi, njihova interpretacija pa je subjektivna. Njegov cilj je pri učencih okrepiti zmožnost prepoznavanja, interpretacije in uporabe konotativnih pomenov enot ter s tem zmožnost delne rekonstrukcije »tuje« jezиковne podobe sveta.

3 Jezikovna podoba sveta

V tem poglavju navedene znanstvene raziskave, posvečene podobi sveta, ki jo ustvarjajo posamezni jeziki, nadaljujejo tradicijo nemških relativističnih teorij jezika.³ Od konca sedemdesetih let 20. stoletja so postale izjemno popularne tudi med poljskimi jezikoslovci (npr. Anusiewicz, Dąbrowska, Fleischer, Będkowska, Tambor, Achtelik, Grzegorzczkova), rezultate njihovih raziskav pa s pridom uporabljajo tudi učitelji poljščine kot tujega jezika. Tej problematiki sta se posvetili tudi Tambor in Achtelik (2017), ki pišeta:

Pri rabi novega jezika je treba torej stremeti k večjemu ali manjšemu preoblikovanju lastne podobe sveta. Pri poučevanju tujega jezika bi tako morali biti pozorni ne le na besedišče in pravila povezovanja njegovih elementov v večje enote, temveč tudi na spoznavanje in sprejemanje podobe sveta, ki jo ponuja nov jezik, ter gledišče, ki ga je treba sprejeti, da bi se lahko popolnoma sporazumeli z naravnimi nosilci/uporabniki določenega jezika (Tambor, Achtelik 2017: 25).

V slovenskem prostoru se termin pojavlja redkeje in po navadi v povezavi s poljskim jezikoslovjem (Będkowska-Kopczyk, Jamnik 2003).

Kognitivistične jezikoslovce zanima način konceptualizacije (ne zrcaljenja in ne ustvarjanja) zunajjezikovnega sveta v jeziku. O njem sklepajo iz jezikoslovnih dejstev, do katerih pridejo z jezikoslovno analizo. Gre torej za koncept, ki je utemeljen na zgoraj opisani partikularni, neuniverzalistični interpretaciji narave jezika.

Jezikovna podoba sveta je način razumevanja sveta (njegove percepcije in konceptualizacije), kot ga lahko razberemo iz jezikovnih dejstev, to pomeni iz vzorcev pregibanja, besedotvornih paradigem, frazemov, sinonimnih odnosov, ki pričajo o specifični kategorizaciji sveta, in končno iz konotacij in stereotipov, ki se povezujejo z imenovanimi objekti (Grzegorzczkova 2010: 189).

Podoba, ki se oblikuje v procesu konceptualizacije, je odtisnjena v jeziku, zato je konservativna,⁴ povezana z razmeroma stabilnimi konotacijami, ki so del jezikovne kompetence neke jezikovne skupnosti, čeprav seveda ni nujno, da celotne. Jezikovno podobo sveta vsak član skupnosti prevzema nezavedno, v procesu socializacije, zato je del jezikovne kompetence maternega govorca. Načelo velja za vse jezike, zato so

3 Za začetnika velja Wilhelm von Humboldt. Renata Grzegorzczkova (2010: 188) opozarja še, da pojem jezikovna podoba sveta zajema večino vsebin, ki jih ameriški kognitivisti povezujejo z v jeziku ujeta konceptualizacijo sveta, ruski pa z v jeziku ujeta naivno podobo sveta.

4 »Ena od zelo zakoreninjenih predstav v zvezi z jezikom je ta, da sta družba in jezik neposredno povezana in da se spremembe v družbi sproti zrcalijo v jeziku. Večini jezikoslovcev je že zdavnaj jasno, da se jezik v svoji substanci praviloma spreminja zelo počasi« (Stabej 2007: 14).

kompetence za razumevanje teh kulturnih semov univerzalne, prevodi med jeziki mogoči, učenje teh kompetenc pa smiselno. Poznavanje jezikovne slike sveta vodi v poznavanje kulture, navad in predstav ljudi, za katere je to materni jezik. Ne gre za potencialno nevarno herderjansko prepričanje, da je duh naroda skrit v jeziku, čeprav je genealoško povezano z njim, ampak za vzpostavljanje dialoga med kulturami, iskanje skupnih točk in razhajanj, ki prinaša tudi informacije o vpetosti dane kulture v širše kulturne vzorce in tako omogoča poglobljeno poznavanje tujega jezika. Taka perspektiva izpostavi primerjalne študije, katerih namen ni samo opis jezikovnega sveta posameznih jezikov, temveč tudi iskanje univerzalnih struktur, zaradi katerih so mogoči prevodi med zelo oddaljenimi jeziki. V prispevku bova posvetili pozornost samo zadnji kategoriji iz prej omenjene definicije Grzegorzcykowe, namreč stereotipom.

4 Stereotipi

Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je stereotip »ustaljena ali pogosto ponavljajoča se oblika česa; obrazec, vzorec« (SSKJ). Opozarja torej na njegovo shematičnost, ponovljivost, ki jo potrjuje tudi raba termina v tiskarstvu: ulita plošča, narejena po matrici, odlitek, ulivek. Predmet znanstvenega zanimanja je stereotip postal leta 1922, ko je izšlo delo *Javno mnenje* Walterja Lippmanna. Za tega ameriškega novinarja, državnika in politika je stereotip »slika o svetu, ki smo ji prilagodili svoje navade, okus, zmožnosti, udobje in upe« (Lippmann 1999: 86). Take slike so že pri Lippmannu neracionalne projekcije apriornih prepričanj neke skupnosti, pri katerih se spoznavna funkcija izgublja na račun ekspresivnih. Res je sicer, da imajo stereotipi neko oporo v resničnosti (spoznavna funkcija), vendar stopnje in načina njene deformacije ne moremo določiti. Učimo se jih skupaj z jezikom v procesu vzgoje.

Osnovna funkcija stereotipov je ekonomizacija sporazumevalnega procesa, ne njegovo izkrivljanje. Stereotip je namreč eno od orodij,⁵ s katerim pripadniki določene kulture kategorizirajo in hkrati tudi interpretirajo svet.⁶ To pomeni, da stereotipi opisujejo resničnost na poenostavljen način, shematično in hkrati ustvarjajo mitologizirane ali ideologizirane podobe le-te, zato pogosto motijo komunikacijo med različnimi družbenimi skupinami. Po drugi strani pa se moramo zavedati, da je prav kategorizacija tisti mentalni mehanizem, ki človeku pomaga spoznavno objeti resničnost, kategoriziran svet je namreč obvladljiv, vzbuja občutek varnosti (psihološka funkcija stereotipa), in pregleden, zato človek v njem lažje prepozna in potrdi svoj položaj v družbi ter najde stik z drugimi pripadniki skupnosti (socialna funkcija stereotipa).

5 Drugo je prototip, torej izpostavljanje tipičnega v nekem pojavu, »vzorec za vse ostale stvari iste vrste« (SSKJ) in zanemarjanje nebitvenega.

6 Nezmožnost kategorizacije, ki je značilna za nekatere psihične bolnike, in oblikovanje zmožnosti kategorizacije pri otrocih opisuje Cassirer (2003: 72–74).

4.1 Jezikovni stereotipi

Prva jezikoslovna razprava o stereotipu je nastala leta 1973, njena avtorica Uta M. Quasthoff je predlagala definicijo, ki je zelo blizu sociološki:

Stereotip je verbalni izraz mnenja o neki družbeni skupini ali posamezniku kot članu te skupine. Ima obliko logične sodbe, ki na nepreverjen način, za katerega je značilno nagnjenje k emocionalnemu vrednotenju, pripisuje nekemu razredu oseb določene lastnosti ali način obnašanja oziroma mu teh lastnosti in načina obnašanja ne priznava (Quasthoff 1998: 13).

Vodilni poljski etnolingvist in raziskovalec jezikovne podobe sveta Jerzy Bartmiński v svoji definiciji tega pojma posebej poudarja spoznavne vsebine, ki so, na kar se pogosto pozablja, kljub vsemu prisotne. Stereotip imenuje kar »poljudna teorija predmeta«, katere namen je oblikovanje kulturne slike resničnosti in mentalno »osvajanje« raznolikosti sveta. V ospredje tako postavlja »simbolno-kulturno funkcijo« stereotipa (Bartmiński 1998: 65). Tako kot Quasthoff predpostavlja tudi, da je stereotip vedno povezan z jezikom (čeprav ni vedno izražen z jezikovnimi sredstvi), zato ne uvaja ločevanja med t. i. jezikovnim (formalnim) in semantičnim (mentalnim) stereotipom.

Tako je razumljen pojem tudi v drugem delu tega prispevka, v katerem sva na osnovi jezikoslovne analize stereotipa matere⁷ zbrali nekaj idej za obravnavanje tega problema pri pouku slovenščine kot tujega jezika. V primeru leksema *mati* je večina pomenov prisotna tudi v drugih jezikih, pomenljive so torej redke razlike med jeziki. V naslednjem koraku želiva preveriti, ali se te stereotipne vsebine ponovijo tudi v relevantnih literarnih besedilih. Predpostavljava namreč, da je literatura tisto polje, na katerem se porajajo in (predvsem v epigonskih in didaktičnih besedilih) krepijo mentalni stereotipi, hkrati pa je prav literatura ključna pri prepoznavanju družbene moči stereotipov, saj jih »razgalja kot sredstvo nadzora in manipulacije in bralca vabi v izvorno presojo« (Novak Popov 2007: 62).

Pri pouku tujega jezika lahko nekatere sociokulturne vsebine (vključno s stereotipi) spoznavamo spontano in tako rekoč nezavedno, druge načrtovano in premišljeno. Učbeniki za poučevanje tujih jezikov so nosilci stereotipov, ki se kažejo tako v sporazumevalnih vzorcih in (avtentičnih) besedilih kot tudi v sestavinah nebesednega sporočanja, npr. na fotografijah ali ilustracijah (prim. Markovič idr. 2010: 38). Učna gradiva za začetne stopnje praviloma izpostavljajo povezovalne vidike izbrane kulture, postopoma pa vključujejo tudi teme, ki izražajo njeno raznolikost in izjemnost, kar se kaže tudi v poskusih preseganja stereotipov. Taka vprašanja izpostavlja v drugem delu prispevka.

5 Obravnava stereotipa matere pri pouku slovenščine kot tujega jezika

Zadnji del prispevka vsebuje nekaj idej za uporabo predstavljene teorije pri pouku slovenščine kot tujega jezika. Pri tem ne gre (samo) za preprosto premagovanje škodljivih stereotipov, ampak bolj za vzbujanje premisleka o naravi in funkcijah

7 Pri tem sva se opirali na jezikoslovno analizo, ki jo je za poljščino opravil Bartmiński (1998: 62–83).

stereotipov, ki, kot je razvidno iz zapisanega, niso izključno negativen fenomen, saj ustvarjajo svet, v katerem »imajo ljudje in stvari svoj znani prostor in počnejo to, kar od njih pričakujemo. Tu se počutimo doma. Sem spadamo« (Lippmann 1999: 86). S predlaganimi prijemi in metodami želiva torej opozoriti na dejstvo, da je stereotip jezikovni in družbeni fenomen, s katerim človek »udomačuje« svet, ga kroji po svoji meri.⁸

Gradivo ni koncipirano kot zaključena učna enota, temveč kot nabor različnih tipov nalog, med katerimi lahko učitelj poljubno izbira. Naloge lahko uporabimo pri spoznavanju jezikovnega sestava (npr. vsebin s področja besedoslovja, besedotvorja), obravnavanju zvrstno različnih besedil in pri konverzaciji. V skladu z medkulturnim pristopom so naloge oblikovane tako, da učence vodeno seznanijo s podobo sveta, ki jo ponuja novi jezik, hkrati pa spodbujajo refleksijo o lastnem jezikovnem in kulturnem sistemu. Namenjene so učencem v višjih nadaljevalnih in izpopolnjevalnih skupinah, predvsem tistim, ki jih zanima prevajalstvo. Po metodologiji, ki jo uporablja Bartmiński, najprej s pomočjo vaj za besedišče opozoriva na stereotipe, ki se skrivajo v samem jeziku. Gradivo, ki je razdeljeno na tri dele, in sicer vaje za motivacijo, delo z besedilom, naloge za ustvarjalno pisanje, je uporabno tudi kot izhodišče za oblikovanje učnih enot.

5.1

Motivacijski del je namenjen sproščanju ustvarjalne energije. Pri pripravi gradiv uporabimo naloge, ki učencem omogočijo, da na spontan način izrazijo svoja prepričanja in čustva. Na stereotipe, ki so skriti v jeziku, lahko opozorimo tako, da učence sprašujemo po asociacijah (*Na kaj pomislite, ko slišite besedo mama? Kateri prostor povezujete z njo, katera čustva, katero dejavnost?*) ali jim predlagamo jezikovne igre (*Ali v vašem jeziku obstaja beseda za zaščitniško/seksi/zlobno mamo? Če ne, jo poskusite ustvariti.*). Informacijo o tem, kaj je za mater tipično, lahko dobimo tudi s t. i. »ampak testom«. Stereotipne lastnosti, povezane s samostalnikom *mama*, v tem primeru izpostavimo tako, da učenci poiščejo izjeme tega pravila. *Francka je mama, ampak ne zna kuhati*, pravzaprav pomeni: *Prava mama zna kuhati* (prim. Bartmiński 2009: 272). Primerne so tudi vaje za dopolnjevanje povedi, npr.: *Prava mama nikoli ...; Prava mama vedno ...; Če bi bila mama, kot je treba ...*

5.2

Motivacijskemu delu sledi analiza gradiv iz korpusov ali slovarjev, ki jo nato nadgradimo z literarnimi, poljudnoznanstvenimi, publicističnimi in drugimi besedili. Formalni stereotipi so najbolj vidni na besedni ravni, zato se najbolj obnesejo leksikalne vaje. Tudi pri delu z besedilom izpostavimo tipične lastnosti obravnavanih leksikalnih enot in spodbujamo premislek o njih, tokrat na semantični in leksikalni

8 Podobno tudi Bartmiński v pogovoru z Žurkom: »Neznanstveni, poljudni in družbeno ustaljeni pogled na svet je po svoji naravi antropocentričen in etnocentričen, oprt na načelu 'Merilo je človek' (*homo mensura*). Stereotip na neki način ustvarja podobo sveta, ki ustreza človekovim potrebam« (Žurek 1998: 12).

ravni. Stereotipe, ki so zakodirani v jeziku, lahko analiziramo s primerjavo jezikovnih korpusov v različnih jezikih. Učence npr. prosimo, da v spletnem korpusu Gigafida 2.0 poiščejo pridevnik *mamin* in pogledajo, v katerih besednih zvezah najpogosteje nastopa. Rezultate nato lahko primerjajo z gradivom iz spletnega korpusa svojega maternega jezika. Tako dobljeno gradivo je izhodišče za razpravo o vlogi matere v posameznih družbah. Zanimiva je tudi analiza konotacij, ki so v slovenščini povezane z leksemi: *mati, mama, mamica, mami, mamca, ta stara, matka, mat, majka, mamika*. Debato o njih lahko spodbudimo z dodatnimi vprašanji, npr. *Kdo najpogosteje uporablja besedo mamica? Katera od naštetih besed lahko nastopa v kletvicah?* Kot dopolnitev lahko v besedilnem delu pripravimo vaje za spoznavanje in utrjevanje novih besed in besednih zvez, še posebej tistih, ki jih zaradi podobne glasovne ali pisne podobe pogosto zamenjujemo, npr. *Mojca bo do konca marca na materinskem – maminem dopustu. Večina prevajalcev najraje prevaja iz tujega v materni – materin jezik.*

5.3

V nadaljevanju se posvečava semantičnim stereotipom v relevantnem literarnem besedilu. Izbrali sva črtico *Skodelica kave*, ker je specifično slovenska podoba matere v Cankarjevi prozi tesno povezana s krščansko podobo Božje matere,⁹ zato je mogoče iskati vzporednice zanjo tudi v drugih krščanskih kulturah. Za pouk slovenščine kot tujega jezika je torej črtica zanimiva, ker obstaja verjetnost, da se bo »cankarjanska« *mati kot proizvod individualne avtorske vizije razlikovala od stereotipnih podob matere v drugih nacionalnih kulturah, hkrati pa bo mogoče pokazati na njeno umeščenost v nadnacionalno kulturno okolje. V poljski kulturi npr. igra podobno, vendar ne enako vlogo Mati Poljakinja iz pesmi Materi Poljakinji, v kateri je Adam Mickiewicz povezal splošno krščansko podobo Božje matere (dobra, požrtvovalna, pobožna) z ideološkim stereotipom matere domovine (rodoljubna, ki rojeva in vzgaja junake).¹⁰ Tema je tudi odlično izhodišče za konverzacijo, saj vemo, da je že v osemdesetih letih 20. stoletja prišlo do prevrednotenja tega lika v kritični znanosti (prim. Žižek 1987: 65), kasneje pa tudi v novih medijih (prim. Jeromel 2018: 129) in popkulturi (grafiti).*

Pred branjem odlomka iz črtice *Skodelica kave* lahko uporabimo vaje, s katerimi opozorimo, da se recepcija literarnih besedil od bralca do bralca močno razlikuje. Tako lahko učencem predstavimo izhodiščno situacijo, nato pa jih prosimo, da povedo, kakšne predstave je v njihovi domišljiji izzval ta opis, npr. *Pripovedovalec si je uredil sobo na podstrešju domače hiše. Tja so vodile stopnice. Kako si jih predstavljate? Kateri od pridevnikov jih ustrezno opisuje: škripajoč, majav, trden, lesen, črviv, kamnit, hladen ...? Mati je pisatelju prinesla na podstrešje kavo. Opišite mater tako,*

9 Prim. npr.: »Cankar povečuje njeno [tj. materino] dobroto, požrtvovalnost, brezmejno ljubezen do otrok, njeno svetniškost in pobožnost, vztrajnost, notranjo moč in pogum. Idealizirana podoba matere prerašča v mit, v katerega je vgrajen Marijin kult, ki je pomembno vplival na oblikovanje podobe matere v zahodnoevropski literarni tradiciji.« (Pezdirč Bartol 2007: 56)

10 Primerjalno analizo matere Poljakinje in cankarjanske matere je pripravila Będkowska-Kopczyk (2020: 247–257).

da bo izpostavljena ena značilnost njenega videza (npr. oči, postava). Stereotipno oblikovanje podobe je vidno v podobnostih pri izpolnjevanju takih vrzeli.

Po branju uporabimo vaje za natančno razumevanje besedila (npr. *Kaj je strmo, polomljeno, sivo, slabo, razjedeno, črno? Kaj je zaljubljeno, belo, cvetoče, dišeče?*). V pogovoru, ki sledi branju, učence opozorimo, da v slovenski kulturi obstaja t. i. »cankarjanska mati«, katere podobo poskušamo rekonstruirati na podlagi informacij iz besedila. Dobljene informacije primerjamo s stereotipni podobami matere v drugih kulturah. Hkrati opozorimo tudi na to, da je literatura mesto, na katerem prihaja do razgaljanja stereotipov. Dobro gradivo ponujajo odlomki iz Cankarjeve *Gospe Judit* in *Hiše Marije Pomočnice*.¹¹

5.4

V zaključnem delu se vrnemo k ustvarjalnemu pristopu, le da tokrat ne temelji na spontanem odzivu, temveč na že opravljeni analizi odlomka iz literarnega dela. Učence lahko prosimo, da dopišejo konec, spremenijo značaj ali videz glavne junakinje (prim. Lujanović 2016: 85), ji dodajo neko specifično črto (naglas, priljubljeno besedo ali gesto), uvedejo nov literarni lik, pripravijo strip (npr. s pomočjo spletne strani <https://makebeliefscomix.com/Comix/>), narišejo podstrešje, razširijo dialog ipd.

6 Zaključek

Članek je posvečen izzivom in možnostim, ki bi jih za poučevanje slovenščine kot tujega jezika lahko ponudilo kognitivno jezikoslovje, predvsem teorija jezikovne podobe sveta. Njena uporabnost se zdi nesporna predvsem na višjih stopnjah učenja tujega jezika in je neprecenljiva za vse prevajalce, saj je dejstvo, da se raba tujega jezika »približa znanju naravnega govorca (ali dvojezičnosti) šele takrat, ko govorec zmore rekonstruirati pomene na podlagi konteksta, hkrati pa jih zna s pomočjo konteksta tudi spreminjati. Seveda gre za kontekst v širšem smislu: ne samo najbližji, besedni kontekst v povedi, ampak tudi širši, ki obsega sklicevanje na druga besedila, poglobljanje v kulturo in nanašanje na kulturna dejstva« (Tambor, Ahctelik 2017: 24). Posebna pozornost je v prispevku posvečena stereotipu kot jezikovnemu in hkrati družbenemu fenomenu, ki povezuje pripadnike neke skupnosti (in jih tako žal tudi ločuje od drugih), ureja (in tako žal tudi poenostavlja) ter vrednoti (žal »pred razumom«) svet, v katerem živimo, zato so stereotipi nosilci pomembni kulturnih informacij, ki jih učenci spoznavajo skupaj z jezikom.

¹¹ Seveda lahko uporabimo tudi druga literarna besedila, predvsem tista, ki so nastala kot vrsta pisateljskega upora proti opisanemu liku (npr. *Kralj ropotajočih duhov* Miha Mazzinija). Dobre rezultate daje tudi razširitev teme, npr. stereotip *družine*, kot se pojavi v črtici *Vsi moji božiči*, v kateri Maruša Krese razgalja v zavesti skupnosti globoko zasidrano podobo »prave matere« in srečne družine ob praznični mizi. Pogumnejši učitelji pa se lahko odločijo tudi za delo Simone Semenič *5fantkov.si* ali Dragice Potočnjak *Za naše mlade dame*.

Literatura

- BARTMIŃSKI, Jerzy, 1998: Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński (ur.): *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej. 63–83.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, 2009: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2020: Słowa klucze kultury na przykładzie wyrażen matka Polka oraz cankarjanska mati i Cankarjeva mati. Maria Wtorkowska, Maria Waclawek, Lidija Rezoničnik (ur.): *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani: posvečeno Nikolaju Ježu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 247–257.
- BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, JAMNIK, Tatjana, 2003: Razvoj kognitivističnega znanstvenega diskurza na Poljskem in v Sloveniji. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- CANKAR, Ivan, 2001: Črtice. Ljubljana: Mladinska knjiga. Wikivir. Na spletu.
- CASSIRER, Ernst, 2003: Język i budowa świata przedmiotowego. Grzegorz Godlewski, Andrzej Mencwel, Roch Sulima (ur.): *Antropologia słowa*. Varšava: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. 68–76.
- FERBEŽAR, Ina, DOMADENIK, Nataša, 2005: *Jezikovod*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine*. <https://viri.cjvt.si/gigafida/> (dostop 18. 5. 2022).
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, 2010: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Varšava: PWN.
- JEROMEL, Sara, 2018: Motivika cankarjanske matere v novih medijih. Mojca Smolej (ur.): *1918 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 54. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- KRESE, Maruša, 2006: *Vsi moji božiči*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- LIPPMANN, Walter, 1999: *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- LUJANOVIĆ, Nebojša, 2016: *Autopsija teksta. Priručnik za kreativno pisanje*. Zagreb: Centar za kreativno pisanje.
- MARKOVIČ, Andreja, HALUŽAN, Vesna, PEZDIRC BARTOL, Mateja, ŠKAPIN, Danuša, VUGA, Gita, 2010: *S slovenščino nimam težav*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- MARKOVIČ, Andreja, STRITAR KUČUK, Mojca, JERMAN, Tanja, PISEK, Staša, 2015: *Slovenska beseda v živo 1b*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- MAZZINI, Miha, 2001: *Kralj ropotajočih duhov*. Ljubljana: Beletrina.
- NOVAK POPOV, Irena, 2007: Stereotipi v sodobni slovenski kratki prozi. Irena Novak Popov (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 43. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 62–77. Na spletu.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2007: Ženski liki v Cankarjevi dramatik (s posebnim ozirom na lik matere). Irena Novak Popov (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 43. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 54–61. Na spletu.
- POTOČNJAK, Dragica, 2010: *Drame*. Ljubljana: Knjižna zadruga.
- QUASTHOFF, Uta, 1998: Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambiwalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński (ur.): *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej. 11–30.

- SAPIR, Edward, 2003: Język – przewodnik po kulturze. Grzegorz Godlewski, Andrzej Mencwel, Roch Sulima (ur.): *Antropologia słowa*. Varšava: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. 77–82.
- SEMIENIČ, Simona, 2008: *5fantkov.si*. 1–65. Na spletu.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. <https://fran.si/> (dostop 15. 5. 2022).
- STABEJ, Marko, 2007: Jaz v nas. Irena Novak Popov (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 43. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 13–24. Na spletu.
- TAMBOR, Jolanta, ACHELNIK, Aleksandra, 2015: Uczenie się języka obcego: specyficzne sytuacje w procesie nauczania. Anna Guzy, Bernadeta Niesporek-Szamburska, Małgorzata Wójcik-Dudek (ur.): *Szkoła bez barier: o trudnościach w nauczaniu i uczeniu się*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 99–107.
- TAMBOR, Jolanta, ACHELNIK, Aleksandra, 2017: Kulturowe pogojenosti poljščine kot tujega jezika. *Jezik in slovstvo* LXII/2–3. 23–28. Na spletu.
- ŽIŽEK, Slavoj, 1987: *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- ŽUREK J., Sławomir, 1998: Stereotypy mieszkają w języku - rozmowa z prof. Jerzym Bartmińskim (UMCS). *Scriptores Scholarium* VI/2–3. 11–27.